

Kulturmiljøer i Varde Kommune

Af Mariann Ploug & John V. Jensen

I Varde Kommune er der mange steder af stor kulturhistorisk værdi og jævnligt også med et stort turistmæssigt potentiale. Det er bare ikke altid, at vi alle er klar over, hvor lige præcis det umistelige befinder sig. Derfor handler det også om at skabe kendskab til de mange steder i Varde Kommune, hvor vi har noget, der er værd at bevare. Noget, der er værd at fortælle andre om. En sådan viden kan være med til, at vi føler et ejerskab og en tilknytning til vores nærmeste omgivelser – og lærer at sætte pris på dem. Udpegningerne af kulturmiljøerne er derfor et forsøg på at sikre, at vi ikke pga. fx manglende viden ødelægger noget umisteligt.

Museet for Varde By og Omegn har igen i år foretaget kulturmiljøregistreringer efter aftale med Varde Kommune. Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, der på forskellig vis afspejler væsentlige træk i egnens samfundsmæssige udvikling. Udpegningen skal være med til at sikre, "at områderne friholdes for byggeri, anlæg eller andre ændringer, der er uforenelige med de kulturhistoriske interesser".

Det handler simpelthen om, at museet og kommunen i fællesskab får skabt et overblik over bygninger, anlæg og områder af kulturhistorisk interesse og ikke mindst får indsamlet en viden om deres sårbarhed fx i forbindelse med anlægsarbejder, udstykninger o.l. Det gælder på den ene side om at skabe plads til nyt, men ikke kun på bekostning af det gamle. "Det gamle" er jo eksempelvis de nedlagte vandmøller, fabrikker, de vigtige borgerhuse og de militære anlæg, der alle gennem tiderne har været med til at sætte deres præg på egnen og som stadig er med til at give vores egn identitet. De gamle bygninger og områder

er, hvis de vedligeholdes og påskønnes dels charmerende i sig selv, og dels fortæller de meget om den by eller det område, man befinder sig i, hvad enten det er som lokal indbygger eller som turist. Værner vi om vores kulturmiljøer kan dette bidrage til at tegne en positiv profil af området og kommunen både udadtil og indadtil.

I år er kulturmiljøbeskrivelserne fra Nymindegablejren, herregården Søvigård, Øse og området omkring Henne Mølleå og badehotellet. Tidligere udpegninger kan man finde i opdatering 2008, 2010, 2011 og 2012.

Mariann Ploug: mp@vardemuseum.dk

John V. Jensen: jvj@vardemuseum.dk

Nymindegablejren er et af dette års kulturmiljøer.

Søviggård

Kulturmiljø, Varde nr. 25

Kristoffer Hvas til Hennegård anlagde Søviggård i 1639. Hovedgården blev dannet af to sammenlagte gårde, hvoraf den ene, der lå syd for Heltoft Å i Janderup Sogn, hed Vige eller Vig, mens den anden, som lå nord for åen i Outrup Sogn hed Søgård.¹ I 1664 blev gården omtalt som Siøvigge Hgd.²

Da gårdanlægget blev bygget, hvor Vig havde ligget, hørte hovedgården hjemme i Janderup Sogn, men med 1688-matriklen blev det fastslået, at Søvig, som gården hed i mange år, blev regnet som hørende til Outrup Sogn, hvor hovedparten af gårdens jorde lå.³

Søvig lå smukt ved Filsøs Vig, hvor der fiskedes "Gedder, Aborrer, Brasen og Skuller udi temmelig Overflødighed", hedder det i en ældre beskrivelse. Gårdanlægget var delt i en borggård og en ladegård. En vindebro førte over voldgraven, der oprindeligt omsluttede begge gårde og formentlig

var gravet i 1654.⁴ Amtsforvalter Rasmus Bundesen (ejer 1723-1761) skulle efter Pontoppidans Danske Atlas have "i Stand sat og til deels nye opbyggt" den da trefløjede bindingsværksborggård, mens hans svigersøn Thøger Reenberg Sterm (ejer 1763-1785) byggede en helt ny, trefløjet ladegård "temmelig stor i begreb" med plads til 70 stude. I 1766 opførte Sterm en ny hovedbygning til borggården. Bygningen stod oprindeligt i blank rødstensmur. Den var stråetækt med gennemgående, afvalmet frontispice i to etager og halvt afvalmede gavle. Facaden prydedes af svære, hvidkalkede pilastre, hvor de midterste, der bar en trekantfronton, dannede en portal.⁵

Thøger Sterm solgte bøndergodset fra på auktion. Han begyndte i 1770, men hovedparten blev solgt på én gang i 1783, hvor han den 21. august annoncerede: "De af godsets Beboere, som forinden vil akkordere med mig om deres i Fæste havende Steder, møder siden efter selv ved Auktionen for der offentligt at afgive Buddet, hvorpaa intet Overbud skal blive antaget." Alle hovbønder og de fleste fribønder købte deres egne gårde til de i forvejen aftalte priser.⁶

Søviggård var opført på et næs ved Søvig Sund og skulle tidligere have været afskåret af en voldgrav. Original i Søviggård 1819-1887, udsnit.

Hovedbygningen med tegltag, afvalmede gavle og to, måske tre døre i facaden. Formentligt omkring 1900, da brødrene Jensen Lyhne havde overtaget gården.

Hovedbygning fra 1766 i tilbageført skikkelse flankeret af to korte sidefløje. En større bygning, der ligger tilbagetrukket mod syd, afslutter anlægget, juni 2013.

I 1940 blev hovedbygningen pudset og fik opmurede gavle samt tegltag. Søvigård, oktober 1992.

Derefter var Søvigård ikke længere en herregård. Borggårdens sidefløje blev revet ned, og den ene blev erstattet af en stald.⁷ Voldgraven, der på kortet: Original 1, Søvigård, 1819-1857 kun omkranser borggården, skulle have fået denne udformning i Rasmus Bundesens tid.⁸ Man regner med, at graven blev tilkastet omkring 1800, hvorefter der kun var en mindre branddam lidt sydvest for gården.⁹

Da Søvigård blev beskrevet i 1865, var gården sammenbygget i fire længer, og det blev understreget, at kun det teglhængte stuehus gav "en vis anseelse". En brand i 1869

skåned kun stuehuset, og med opførelsen af to nye bygninger året efter blev gården reduceret til et trelænget anlæg.¹⁰

Efter en årrække med flere ejere og økonomiske vanskeligheder købte brødrene Jens og Hans Christian Jensen Lyhne Søviggård i 1900. I 1907 delte brødrene gården, så Jens Lyhne beholdt den gamle gård, mens Christian Lyhne opførte Søvig Nygård på Nørremarken. I 1928 var Søviggård igen firlænget, og kort efter fik gården på ny stråtag, der dog blev udskiftet med tegltag omkring 1940.

Samtidigt blev gavlene ført op og gårdfacadens frontispiis nedtaget til portalen, mens murerne overcementeredes.¹¹

I slutningen af 1900-tallet var Søviggård nedslidt, og ved ejerskiftet i 1994 var landbrugsdriften ophørt. Der blev plantet skov på den tilbageværende jord, og ejendommens jordtilliggende blev tinglyst som fredskov. De nye ejere valgte at føre den gamle hovedbygning fra 1766 tilbage til den oprindelige skikkelse og at erstatte de resterende landbrugsbygninger med nybyggeri, så anlægget i dag består af hovedbygningen mod nord flankeret af to

korte sidefløje og en større bygning, der ligger tilbagetrukket mod syd.

Søvig Mølle

Da Henne Mølle i forbindelse med Filsøs delvise udtørring blev nedlagt, fik Chr. Jensen Alsing på Søviggård (ejer 1855-1865) mulighed for i 1855 at anlægge en vandmølle med mølledæmningen over Søvig Å ca. 500 meter vest for Søviggård. Møllebevillingen blev tinglyst i 1860, og i begyndelsen havde møllen både stampeværk og boghvedekværn.¹²

Møllen og den opstemmede dam i det tidligere Søvig Sund kan ses på Generalstabens topografiske kort fra 1870. Møllen blev drevet af det opstemmede vand, men omkring 1880 fik ejeren, ritmester Otto Paludan Bentzen (ejer 1878-1880) gravet en kanal langs lavningens nordside frem til møllestedet. Herefter var det vandstrømmen og faldet, der drev værket, og samtidigt indvandt Bentzen mølledammen til eng. Faldet var ca. 2,50 meter, og møllen

Søvig Mølle med mølledam i det tidligere Søvig Sund, der omkring 1870 blev omdannet til eng, da vandet til møllen blev ført frem gennem en kanal. Denne detalje er altså ikke korrekt på Generalstabens topografiske kort, der blev trykt i 1876.

havde rigeligt med vand, men vedligeholdelse af dæmningen voldte problemer. Da møllen heller ikke havde den store søgning, formentligt på grund af den øde beliggenhed, var den ikke rentabel, og man regner med, at møllen blev nedlagt kort efter 1879, hvor den blev omtalt.¹³

I 1944 kunne ruinerne af møllen, hjulsted og baghul ses tydeligt ved dæmnings afslutning, ca. 800 m ØSØ for broen over åen på Dyreby-Jegum-vejen.¹⁴ Dæmningen er i dag en del af stisystemet i Jegum Ferieland, men resterne efter møllen kan ikke ses længere.

Noter

1. Oluf Nielsen: *Vester Horne Herred, 1865-1867*. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1984, s. 142.

2. *Trap Danmark*, femte udgave, bind IX. København 1965, s. 793.
3. H.K. Kristensen: *Ovtrup Sogn*. Varde 1933-35, s. 202.
4. Kristensen, s. 204; *Trap Danmark* 1965, s. 795.
5. *Trap Danmark* 1965, s. 795; Kristensen, s. 336, 220.
6. Kristensen, s. 223, 227, 337.
7. *Trap Danmark* 1965, s. 795; Kristensen, s. 231.
8. Nielsen, s. 142.
9. Kristensen, s. 231.
10. Nielsen, s. 142; Kristensen, s. 234.
11. Kristensen, s. 231, 235; *Trap Danmark*, fjerde udgave, bind VIII. København 1928, s. 469; *Trap Danmark* 1965, s. 795.
12. Steen B. Bøcher: *Vandmøller i Ribe Amt*. København 1944, s. 151; Karl Krummes: *Henne Sogn*, bd. 1 (håndskrevet), s. 187.
13. Kristensen, s. 234; Bøcher, s. 151.
14. Bøcher, s. 151.

Vejen over Søvig Møllens dæmning, der blev anlagt i 1855, er i dag en del af stisystemet ved Jegum Ferieland, oktober 2013.

Øse

Kulturmiljø, Varde nr. 27

Landsbyen Øse ligger på Esbjerg Bakkeø i et let kuperet terræn som en trekant mellem Nørbæk og Holme Å mod vest samt et unavngivet tilløb til Holme Å lidt nordøst for byen.

Øse sogn nævntes første gang i 1347, og Øse Kirke, der består af romansk kor og skib samt senere våbenhus og tårn, blev i den næsten samtidige Ribe Oldemor sat til en afgift på fem skilling sølv i kirkelisten.

Øse by ligger i et landbrugsområde med de dyrkede marker omkring byen og gårdene, mens engarealerne følger lavninger og vandløb. Øst i byen lå der tidligere en fælles grusgrav (Sandgrav), mens der tæt på byen mod vest og nord har været flere fælles mergelgrave (Liimgrav).¹

Kommer man kørende gennem Øse fra vest, passerer man kirken på højre hånd. Mellem kirken og vejen ligger en åben plads, der i dag er udlagt som parkeringsplads for beholdt besøgende i kirken. Den trekantede plads er sammen med vejen grænset af den nedlagte, nu ombyggede Øse Kro, et moderne parcelhus og et ældre, nyligt istandsat, vinkelbygget hus, der frem til 1917 var degnebolig,

samt af kirkegården og et byhus med lagerbygning, der tidligere rummede en købmandsforretning.

Arealet var sammen med vejen tidligere en del af byens gadejord, som tilhørte gårdmændene i fællesskab og vedblev at være fælles ejendom også efter udskiftningen, der i Øse fandt sted mellem 1771 og 1788. Kun gårde og bymark blev udskiftet, mens udnyttelsen af eng, hede og overdrev fortsatte uændret.² På matrikelkortet, Original 1, 1819-1965 er gadejorden sammen med vejene afmærket med gult, mens de samme områder på Original 2, 1865-1894 er markeret med lyserødt.

I 1914 købte kirken den udyrkede fællesjord, der lå omkring kirkegården, af gårdmænd i Øse by, så kirken også for fremtiden kunne ligge for sig selv uden at blive klemt inde mellem huse.³ Skødet blev dog først tinglyst i 1917. På Original 2, 1894-1975 er kirkens areal afgrænset, og det omfatter blandt andet pladsen foran kirken, der har fået matr.nr. 26.

Samtidigt blev resten af gadejorden udstykket. Kroen, der tidligere havde ligget lige øst for kirken, hvor den kan ses på Generalstabens kort, de høje målebordsblade 1842-1899, var flyttet nord for kirken til den nuværende beliggenhed, Sønderskovvej 140 (matr.nr. 17 b), som det fremgår af de lave målebordsblade 1928-1940, og herfra drev kromanden også købmandsforretning først i 1900-tallet.

Mod øst i byen lå der tidligere en fælles grusgrav (Sandgrav), mens der mod vest og nord har været flere fælles mergelgrave (Liimgrav). Udsnit af sognekort, Øse sogn, Skads Herred, 1842.

Den gule farve viser den fællesejede gadejord, hvor den nye skole ligger på pladsen nord for kirken, mens degneboligen med have ses langs kirkegårdsdiget mod nordvest. Udsnit af Original 1, Øse By, 1819-1865.

Byens smedje er placeret på nordøstsiden af den nuværende Øselundvej, mens kroen er afsat vest for kirken. Høje målebordsblade, Øse By, 1842-1899.

Smedjen er flyttet øst for kirken, mens kroen ligger på Sønderskovvej 140. Lave målebordsblade, Øse By, 1928-1940.

På samme kortsæt ses, at byens smedje, der ikke længere eksisterer, var flyttet fra Øselundvej (matr.nr. 12 c) til en placering øst for kirken (matr.nr. 24).

I Skoleforordningen for Øse Sogn fra 1742 nævnes degnens hus og have, og sognets første skole blev i 1750 opført som en tilbygning til det bestående degnehus, inden et selvstændigt skolehus blev bygget på den fælles gadejord, nogenlunde midt på trekanten nord for kirken i 1787.⁴ På et kort tegnet i 1789⁵ ses både degneboligen, der er orienteret øst-vest, med have og den nye skole på pladsen nord for kirken, og de samme bygninger kan findes på matrikelkortene, Original 1, 1819-1865 samt Original 2, 1865-1894 og 1894-1975, hvor skolehuset dog er markeret som slettet på sidstnævnte. På generalstabens kort fra 1842-1899 er skolen også afsat, men den findes ikke på kortet fra 1928-1940, da den allerede i 1847 blev flyttet ud på præstens mark i Bredmose, nu Bredmosevej 16.⁶ Degneboligen derimod har på begge generalstabskort fået en vinkelbygning svarende til det nord-sydvendte hus, der i dag ligger ud til kirkens parkeringsplads.

Efter at huset ophørte med at være degnebolig, har det blandt andet tilhørt en af kirkens gravere en periode,

men i 2012 blev det overtaget af Øse Kirke. "Kirkehuset", som bygningen kaldes i daglig tale, er sat i stand og indrettet med kirkekontor og faciliteter for kirkens medarbejdere, menigheden og menighedsrådet.

Selv om kirken, den tidligere degnebolig, den tidligere købmand og den nedlagte kro stadig ligger som afgrænsningen af den åbne plads, er bygningerne ikke en del af det bevaringsværdige kulturmiljø, da dette udgøres af det ubebyggede område mellem kirken og bygningerne, men om-, til- og nybyggeri i området omkring kulturmiljøet bør holde sig inden for rammerne af de eksisterende huse.

Noter

1. Sognekort, Øse sogn, Skads Herred, 1842.
2. Vald. Andersen: Udskiftning i Riberhus amt. *Fra Ribe Amt* 1973, bd. XVIII-II, side 259.
3. J.R. Lorentsen: *Bidrag til Øse Sogns Historie*. Eget forlag 1932, side 236.
4. Lorentsen, side 175-180 og 201-203.
5. *Danmarks Kirker*. Ribe Amt nr. 18, side 1602.
6. Grethe og Johannes Madsen: *Øse Sogn 2. Træk af Øse sogns udvikling*. Øse 1995, side 27 og 208.

Øse Kirke med romansk kor og skib samt senere våbenhus og tårn.

Den nedlagte, nu ombyggede Øse Kro.

Vejen og det ubebyggede areal mellem kroen, kirkehuset (degneboligen) og kirkegårdsdiget var tidligere en del af byens gadejord, der tilhørte gårdmændene i fællesskab, juli 2013.

Henne Mølleå Badehotel

Kulturmiljø, Varde nr. 16.3

Ved Henne Mølleås udløb i Vesterhavet ligger det smukke Henne Mølleå Badehotel. Smukt blandt andet fordi, det falder naturligt ind i omgivelserne med sine arkitektoniske former og de afdæmpede og afstemte farver. Det ligger samtidig i et område, der tidligt blev beskyttet mod udstykning af sommerhusgrunde, og når man besøger stedet, giver badehotellet og de få ældre sommerhuse et indtryk af den tidlige sommerturisme ved vestkysten – og det er faktisk et sjældent syn i dag.

Allerede fra 1921 og indtil 1932 lå et sommerhus helt alene ved åen på den nordlige side. Huset var ejet af en vice-skoleinspektør Müller Geiel fra København, som benyttede det i de lange skoleferier gennem mange år. I begyndelsen af 1930'erne blev områdets sparsomme bebyggelse så suppleret af Pensionat Henne Mølleå eller Pensionatet, som det oftest blev kaldt. Det var realiseringen af to københavnske søstres Thekla og Othilia Thorups drøm. Othilia havde i 1934 besøgt Henne Strand og var blevet fascineret af området og fik nu den idé at opføre et badehotel bag den yderste klit, hvor Mølleåen løber ud i havet i det dengang ganske ensomme og barske område.¹ Et landskab, der gennem mange år var lagt øde af kraftig sandflugt, der har skabt de bjergformede klitter, der strækker sig ind i landet og på Blåbjerg, når en højde af 64 meter.² Grunden bag den yderste klit købte de af ejerne af det nærliggende Filsø gods, der dengang både ejede Filsø og Mølleåen.

Det var i disse omgivelser, at de to søstre så en mulighed for at drive et badehotel i lighed med dem i Nordsjælland og Skagen. Søsteren Thekla kendte arkitekten og multikunstneren Poul Henningsen (1894-1967) fra teatret i København, og sammen med ham tegnede og byggede søstrene et badehotel ved Henne Mølleås udløb tæt ved den yderste klitrække.³ Pension Henne Mølleå stod klar til indvielse den 18. juli 1936.

Badehotellet er et funktionalistisk bygningsværk. Det udmærker sig ved sin stringens og den enkle linjeføring og er i det hele taget godt afstemt til omgivelserne. Bygningen er sandfarvet (pudset) og vinduerne er blåmalede. Farvevalget skyldes, at bygningen skulle falde i med klitlandskabet og bygningens lidt specielle form kan ligne en klit – ikke mindst i den forhøjede østlige ende, hvor restauranten ligger. Hotellet er ydermere særpræget ved, at alle værelser har egen udgang dvs. der er ikke nogen lang gang, som det ellers er almindeligt på hoteller. Henne Mølleå Badehotel, som navnet lyder i dag, er unikt ikke bare for egnen, men i det hele taget.⁴

Badehotellet og de ældste sommerhuse i området var et udslag af de nye ferielovgivninger. I 1919 holdt ca. 20 procent af de organiserede arbejdere i Danmark ferie. I 1934 var tallet steget til 47 procent, selvom egentlig ferie med løn først blev indført med Ferieloven i 1938. Loven indebar i 1939 ni dages ferie med løn og i 1940 tolv dage. Først efter ca. 1960 blev sommerhuse noget, som middelklassen fik råd til.⁵ I en lokal sammenhæng er området omkring Henne Mølleåvej og Gejlbjergvej interessant, fordi området i dag repræsenterer mellemkrigstidens sommer- og sommerhus-turisme, som et levn fra dengang, hvor sommerferie ved havet mest var for de velhavende. Ejere af de omkringliggende sommerhuse ved udløbet af Henne Mølleå var og er fortrinsvis folk fra Østdanmark og især hovedstaden.

I besættelsesårene boede søstrene på pensionatet og drev det videre, selvom det i 1943-45 var beboet af tyske officerer. En foranstaltning motiveret af ønsket om at skåne bygningen mest muligt. Sådan lød eftertidens argument, og det forekommer ikke urimeligt. Efter befrielsen genoptog søstrene den normale drift af pensionatet frem til Theklas død i 1948, hvorefter Othilia drev det videre indtil 1954. Herefter købte nevøen Svend Aage Thorup Nielsen pensionatet, og han forærede det i 1956 til sin kone Edith Thorup Nielsen, der drev stedet indtil 1986.⁶ Pensionatet holdt åbent i sommersæsonen fra pinse og frem til efteråret og har gennem årene udgjort rammen for mange sommerbesøg på

Postkortet giver en god fornemmelse af, hvordan arkitekt Poul Henningsen havde tænkt bygningen ind i det omkringliggende landskab. Lok. Hist. Blåbjerg.

Henne Mølleå Badehotel, som det så ud i 2009.

vestkysten. Edith Thorup Nielsen solgte i 1987 pensionatet til Sammenslutningen af Frie Firmafunktionærer, der istandsatte hovedbygningen med respekt for Poul Henningsens oprindelige idéer og tegninger. Henne Mølleå Badehotel ejes fortsat af Frie Firmafunktionærer.

Arkitekten, visedigteren og samfundsrevseren Poul Henningsen (PH) er uløseligt forbundet med storbyen og kendt for sit frisind, sine viser og lamper. Han er kendt for sin kritiske holdning over for den danske småborgerlighed, og han har sikkert fundet det helt på sin plads, at to kvinder ville opføre og drive et badehotel langt fra alfarvej. Det er imidlertid usikkert, om PH nogensinde selv opholdt sig i de smukke omgivelser ved badehotellet i Henne.

Henne Mølleå skærer sig gennem klitterne fra Filsø til Vesterhavet. Netop ved Mølleåens udløb finder man et unikt sommerhusmiljø, som der bør værnes godt om.

Noter

1. Arne Frederiksen & H.C. Kiilerich-Hansen: *Henne Mølleå Badehotel*. Odense 1997.
2. Henry Henningsen: *Sommergæster i ferielandet. Henne Vejviseren* 1961.
3. Frederiksen.
4. Dorthe Elmquist & Birgitta Wolfgang Drejer: *Sommerstemninger fra klassiske danske badehoteller*. København 2003.
5. *Den danske encyklopædi*. København 1994-2006.
6. Mariann Ploug & Palle Uhd Jepsen: *Henne*. Varde 2012.

Nymindegablejren

Kulturmiljø, Varde nr. 35

Flakartillerie-Schiessplatz Nymindegab

Ved Ringkøbing Fjords gamle udløb i Vesterhavet lå det beskedne fiskerleje Nymindegab. Indtil 1913 skilte fjorden endnu Holmslands klit i nord fra det sydvestlige Jylland. Kun modstræbende nåede moderniseringen til dette randområde, men det ændrede sig med ét slag, da den tyske besættelsesmagts Luftgaukommando XI i sommeren 1941 besluttede at anlægge en ny og større Flakschiessplatz ved Nymindegab. Byggeriet af den nye lejr begyndte i april 1942, og i det tidlige efterår kunne "Flakartillerie-Schiessplatz Nymindegab" delvist tages i brug.¹ Lejren var fra begyndelsen tænkt som et underbringnings- og uddannelsessted primært for tyske luftværnsartillerister og ikke som et forsvarsværk. Fra 1944 og indtil befrielsen indgik Nymindegab-lejren desuden som fagligt støtteområde og til underbringelse af personel i forbindelse med opførelsen

af det rigtige forsvarsværk, den såkaldte "Atlantvold", der skulle forsvare vesteuropa imod en vestallieret landgang.²

Flygtningelejren i Nymindegab

Efter befrielsen i maj 1945 overtog modstandsbevægelsen bevogtningen af Nymindegablejren, der i tiden umiddelbart efter krigen blev indrettet til indkvartering af tyske minerydderhold og som flygtningelejr for ikke-tyske eller allierede flygtninge under Dansk Røde Kors.³ Indtil september 1946 opholdt der sig omkring 1.000 allierede flygtninge primært litauere og i mindre grad bessarabere, der havde det til fælles, at krigen havde gjort dem statsløse, hvorfor hovedparten af dem efter krigen udvandrede til fortrinsvis Canada og Australien.⁴

Hæren rykker ind

Efter at Røde Kors havde rømmet lejren, blev den overtaget af hæren. Kunstmaler Johannes V. Kristensens gamle villa Bjålumhus, som tyskerne havde taget under krigen, blev lejrens kommandantbolig, indtil den nedbrændte pinse-dag 1967.⁵ Nymindegablejren blev herefter overtaget af

Ældre luftfoto af Nymindegablejren. Man fornemmer tydeligt lejrens opbygning med de gårdlignende længebygninger.

Et sjældent kig ind kommandantboligen "Bjålumhus". Huset blev opført i 1926 af kunstmaleren Johannes V. Kristensen og nedbrændte i 1968.

Forsvaret, og dens vigtigste funktion blev underbringning af soldater under uddannelse, men også i forbindelse med de store NATO-øvelser i øvelsестerrænet ved Oksbøl under Den Kolde Krig, hvor adskillige tusind mand deltog. Under Den Kolde Krig benyttede ikke mindst det danske luftværnsartilleri Nymindegablejren til uddannelsesskydninger mod luftmål over havet. I 1956 rykkede Jysk Parkområdes kampvognsværksted ind i Nymindegablejren. Værkstedet stod for vedligeholdelse og modificeringer af samtlige af hærens kampvogne indtil 2005, og lukkede endeligt i 2011.⁶ Nymindegablejren var gennem mange år Blåbjerg Kommunes største arbejdsplads og er stadig et aktivt uddannelsessted for hær- og hjemmeværnsfolk.

Bygningernes arkitektur vækker mindelser om slesvigsk-frisisk byggeskik. Dette har givet næring til en sejlvet historie om, at tegningerne skulle have været brugt til et anlæg i Holland, men at Luftwaffes folk forbyttede dem. Historien kan dog ikke dokumenteres.

Hjemmeværnsskolen og Ånden fra Nymindegab

Den 1. april 1949 blev det statslige danske hjemmeværn oprettet. Denne ny organisation manglede et uddannelsessted for befalingsmænd, og valget faldt på Nymindegablejren. Den 1. juni 1949 blev Hjemmeværnsskolen oprettet, og den blev herefter indpasset Nymindegablejren, hvor den fik til huse i barakkerne i lejrens sydøstlige hjørne. I disse faciliteter uddannede man gennem årene titusindvis af befalingsmænd og officerer med et gennemsnit på mellem 2.500 og 3.000 om året.⁷ Det statslige hjemmeværn bestod dengang som nu af frivillige, der i udgangspunktet var samlet under mottoet "Aldrig mere en 9. april", men allerede fra begyndelsen i 1949 og indtil murens fald i 1989 var

fjenden Warszawapagt-landene anført af Sovjetunionen. I dette tidsrum fungerede hjemmehæren som støtte til det danske forsvar. Opgaverne bestod i overvågning af dansk territorium, bevogtning af vigtige militære og andre anlæg af betydning fx havne, flyvepladser, telefoni etc.⁸ Uddannelse til varetagelse af disse opgaver fik de frivillige hjemmehærsfolk fra hele landet i Nymindegablejren. Her var entusiasmen og engagementet så stort, at det affødte

begrebet "Ånden fra Nymindegab", der vil være de fleste hjemmehærsfolk bekendt.

Nymindegablejrens bygninger

Nymindegablejren var en af de ganske få kaserner, som den tyske besættelsesmagt opførte i Danmark bortset fra en række mere primitive barakbyer. Nymindegablejren var projekteret til 11.000. Så mange kom der aldrig, men der

"Beton-Verner", som hjemmehærsstatuen og skolens vartegn ofte kaldes.

Nymindegablejrens bygninger blev bygget af Luftwaffe, og som det fremgår af mange af bygningerne, var det noget af det mest gedigne byggeri, som den tyske besættelsesmagten efterlod sig i Danmark.

var til stadighed 3.000 mand i lejren, i følge modstandsmanden C.P. Jensen.⁹ Nymindegablejren er samtidig måske det mest gedigne og vel også smukkeste bygningskompleks, som den tyske værnemagt efterlod sig her i landet. Bygningernes arkitektur vækker minder om slesvigsk-frisisk byggeskik. Dette har givet næring til en sejlivet historie om, at tegningerne skulle have været brugt til et anlæg i Holland, men at Luftwaffes folk forbyttede dem. Historien kan dog ikke dokumenteres.

Nymindegablejrens arkitektoniske hovedindtryk udgøres af de tre hovedbygninger opført i røde teglsten. De er i to etager og forsynet med karakteristiske kvistvinduer, halvvalmede gavle og vinduer med grønne skodder. Lejren rummer desuden en række indkvarterings- og uddannelsesbygninger, der er opført i gullige og rødlige teglsten, der udvirker et smukt farvespil. Disse minder om trælængede gårde – måske som sløring for de engelske bombefly. I lejrens sydøstlige hjørne findes endnu et par ældre træbarakker, der ikke længere er i brug. Desuden er der i 1970'erne opført enkelte stenbygninger med fladt tag. På lejrens område ligger også en række tyske bunkere gravet ned i klitten. Hele bygningsmassen, men først og fremmest den ældste del, medvirker til at give Nymindegablejren et fremmedartet arkitektonisk præg.

Nymindegablejrens arkitektur gav næring til en sejlivet historie om, at tegningerne skulle have været brugt til et anlæg i Holland, men at Luftwaffes folk forbyttede dem. Historien kan dog ikke dokumenteres.

Til området hører desuden en skydebane samt ruinbyen Nørre Malling, der afløste den ældre Sønder Malling, som også blev brugt i forbindelse med træning i bykamp. Lejren dækker i dag et område på ca. 296 hektar.¹⁰

Nymindegablejrens beliggenhed ved den allersydligste del af Ringkøbing Fjord kan kun have virket befordrende på "Ånden fra Nymindegab", og samtidig understreger den anlæggets spændende karakter arkitektonisk som historisk.

Noter

1. Jens Andersen: *Tysk invasionsforsvar i Danmark 1940-45*. København-Hanstholm 2007.
2. *Nymindegablejren 1940-45*. Hæfte (HVS), udateret ca. 1985.
3. Blåbjerg lokalhistoriske arkiv: "Nymindegab II"; Leif Ipsen: Flygtningelejre i Ribe Amt II. Nymindegablejren. *Fra Ribe Amt* bind 23, nr. 2, 1985.
4. Flygtningeadministrationens arkiv. Ikke-tyske flygtninge. Rigsarkivet.
5. Poul Qvesel: *De syv sogne*. Nr. Nebel 1996.
6. *Nymindegablejren – dengang og nu*. Hæfte (HVS), maj 2011.
7. Ole Baggesgaard m.fl.: *Hjemmeværnsskolen 1949-2009*. Karup 2009.
8. Baggesgaard.
9. C.P. Jensen: *Modstandskamp i Vestjylland – før og efter 5. maj 1945*. Nr. Nebel 1985.
10. Nymindegablejren: *Drifts- og plejeplan 2003-2018*. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen og Nymindegablejren 2003. www.forsvaret.dk.

Vagten ved indgangen til Nymindegablejren.